

Het huis van God in de parochie

*Handreiking voor kerkbesturen over
de toekomst van onze kerkgebouwen*

18 oktober 2023

Het huis van God in de parochie: *handreiking voor kerkbesturen over de toekomst van onze kerkgebouwen (18 oktober 2023)*

Inhoud

Inleiding.....	5
I. Het kerkgebouw in de R.-K. Kerk.....	6
- Een of ander huis	
- Sacrale plek	
- Tijden veranderen	
- Tekenwaarde	
- Conclusies	
II. Weten wat we willen met onze kerken.....	10
- Groeiende urgenties	
- Kerkvisie gemeentelijke overheid	
- Visie van kerkelijke zijde	
- Landelijk probleem met lokale aanpak	
- Nieuw bestuurlijk landschap parochies	
- Vruchtbare samenwerking	
- Eigenaarschap en verantwoordelijkheid	
- Conclusies	
III. Pastorale visie voor kerkgebouwen.....	14
- Cruciaal belang	
- Centrale vragen	
- Inzet beschikbare middelen	
- Nevenbestemming	
IV. Eigen visie op kerkgebouwen formuleren.....	17
- Functieomschrijving kerkgebouwen	
- Opdracht kerkbesturen	
Bijlage: voorbeelden en selectiecriteria.....	18

Aan de kerkbesturen en pastoraal verantwoordelijken in het bisdom Roermond

Inleiding

Elke parochie heeft een parochiekerk. Het is het huis van God en de plaats van samenkomst van de geloofsgemeenschap. Dat klinkt logisch, maar door de verdergaande vorming van parochiefederaties en parochiefusies, hebben steeds meer kerkbesturen de verantwoordelijkheid voor meer dan één kerkgebouw binnen hun samenwerkingsverband. Dat roept vragen op als: hoeveel kerken kan een parochie hebben? Wanneer is een kerk te groot, te klein, te duur of niet meer nodig voor een geloofsgemeenschap? Welke cultuur-historische of andere afwegingen spelen hierin een rol? Wat is een kerk eigenlijk en hoe gaan we hier verstandig mee om? Wat kan wel en wat kan niet in een kerk?

Niet op alle vragen is direct een pasklaar antwoord te geven. In deze handreiking schetsen we enkele denklijnen en formuleren we een aantal uitgangspunten die kerkbesturen kunnen helpen om een eigentijdse visie op de kerkgebouwen in hun parochiefederatie of fusieparochie te ontwikkelen.

Deze handreiking is het resultaat van een uitvoerige gedachtewisseling die afgelopen jaar heeft plaatsgevonden in diverse gremia in het bisdom Roermond. We gaan in deze handreiking in op de meer principiële vraag welke rol een kerkgebouw in een geloofsgemeenschap vervult en op de pastorale functie van een kerkgebouw. Dit is het traject dat vooraf dient te gaan aan het besluit om binnen een parochiefederatie een kerk aan de eredienst te onttrekken, maar waar kerkbesturen in de praktijk, gedwongen door de omstandigheden, vaak niet aan toekomen. Daarom gaat het in deze handreiking bewust niet over de meer praktische vragen met betrekking tot een gehele of gedeeltelijke herbestemming van kerken, maar over het besluitvormingstraject dat daaraan voorafgaat.

Roermond, 18 oktober 2023

**Mgr. R.H.M. Maessen,
diocesaan administrator**

I. Het kerkgebouw in de R.-K. Kerk

Een of ander huis

Nadenkend over de toekomst van onze kerkgebouwen is het goed om eerst te kijken welke rol een kerkgebouw speelt in de Rooms-katholieke Kerk. In de Handelingen van de Apostelen lezen we dat de leerlingen van Jezus na Pinksteren bij elkaar bleven komen 'in een of ander huis' (Hand. 2, 42-46). Daar braken ze het brood en deelden ze lief en leed met elkaar. Toen de gemeenschap van christengelovigen zich langzaam uitbreidde, bleef dit model gehandhaafd. De gelovigen troffen elkaar regelmatig in een daartoe aangewezen gebouw om eucharistie te vieren, het Woord te verkondigen en naar onderricht te luisteren. Ook trokken die eerste christenen zich het lot van de zieken en de armen aan. Het is het oermodel van een parochie geworden: bij elkaar komen om te leren, te vieren, te dienen en samen de gemeenschap op te bouwen.

Vanaf het allereerste begin heeft het christendom dus plekken gehad waar de gelovigen bij elkaar kwamen om samen hun geloof te belijden. Eerst waren dit private huiskerken. Later werden de publiek toegankelijke parochiekerken de centrale ontmoetingsplek, waar de plaatselijke gemeenschap van gelovigen zich verzamelt om eucharistie te vieren. Het kerkgebouw ontstaat vanuit de geloofsgemeenschap. We mogen daarom rustig stellen dat een parochie zonder kerk niet compleet is en dat omgekeerd een kerkgebouw waar geen gelovigen meer komen ook niet het hart van een levende parochie kan zijn.

Sacrale plek

Maar in de katholieke traditie is een kerkgebouw méér dan een plaats van samenkomst, het is een sacraal gebouw, een heilige plek. "De kerk is niet alleen een plek waar sacramenten gevierd worden, maar is zelf een sacrament," zoals de theoloog Herwi Rikhof het ooit in zijn 'theologie van het kerkgebouw' formuleerde. Niet in die zin dat het kerkgebouw een achtste sacrament vertegenwoordigt, maar dat een kerk op een overdrachtelijke wijze een teken en instrument is van het mysterie van het Rijk Gods. Niet voor niets worden katholieke kerken met een vast altaar niet alleen ingezegend, maar ook geconsacreerd. Daardoor wordt het kerkgebouw waarin het altaar staat een sacrale, gewijde ruimte.

Niet alleen de eredienst, maar ook de stilte en sereniteit van een leeg kerkgebouw zetten veel mensen aan tot een moment van bezinning of gebed. Als sacraal gebouw roept een kerk haast als vanzelf eerbied op.

Het woord kerk betekent letterlijk 'huis van de Heer'. Het is de plek waar God wóónt, zoals oud-bisschop Frans Wiertz het graag omschreef. God is in de kerk aanwezig, óók als wij er niet zijn. In het tabernakel wordt de geconsacreerde hostie bewaard, die het lichaam van Christus is. Als zichtbaar teken daarvan branden we er ook 24/7 een olielampje bij: de Godslamp. Zolang een kerk voor de eredienst in gebruik is, is dit een duidelijk teken van Gods aanwezigheid in het hart van de geloofsgemeenschap. Daarom mogen we zeggen dat een kerk op de allereerste plaats van Christus is. Hij is zelf de Tempel.

Door de eeuwen heen hebben kunstenaars geprobeerd in architectuur en kunstwerken gebouwen te ontwerpen die de eredienst, zoals zij die in hun tijd beleefden, zichtbaar maakten en dienden. Soms heel sober en in een ander tijdsgewricht juist weer zeer uitbundig. Al die ontwerpen hebben uiteindelijk hetzelfde doel: God eer brengen. Ze zijn vol van eucharistische symbolen als teken van Gods aanwezigheid en ze dienen het gebed. In sommige gevallen vormen kerkgebouwen zelfs een 'Gesamtkunstwerk' als een programma: een verbeelding van het hemelse Jeruzalem of van de heilsgeschiedenis. Ook de kerken in ons eigen bisdom zijn er gekomen om voor Onze-Lieve-Heer een waardige verblijfplaats in dorp of stad te creëren.

Het kan geen toeval zijn dat in de officiële liturgische teksten vaak beelden die verwijzen naar een bouwwerk gebruikt worden om de geloofsgemeenschap of de kerkgemeenschap aan te duiden. Regelmatig komen we woorden tegen als: fundament, tempel, hoeksteen, deur of levende stenen. Het zijn termen uit de wereld van de bouwkunde, die gebruikt worden als metafoor voor de geloofsgemeenschap. Maar het werkt ook andersom: wanneer we in de liturgie de wijding van het kerkgebouw vieren, gaan de thematiek en de beeldtaal al snel over de Kerk als gemeenschap.

Al die verschillende lagen in de betekenis van een kerkgebouw zijn typerend voor katholieke kerken. 'Steen-geworden metaforen', noemt Rikhof dat. Een rooms-katholieke kerk is niet alleen de functionele plaats van samenkomst van de gelovigen, maar het is bovenal een verwijzing naar God en een plaats waar we Zijn aanwezigheid mogen ervaren.

Daarom is een katholieke kerk niet zomaar een multifunctionele locatie in het dorp of de stad. In een gebouw dat aan de eredienst is gewijd, kunnen ook niet zomaar alle activiteiten worden toegestaan. Altijd houden we rekening

met het feit dat deze plek een eerbetoon is aan God en dat ons spreken en handelen, onze houding en onze activiteiten dit blijven uitstralen. Het is begrijpelijk dat in onze tijd naar een breder gebruik van het kerkgebouw wordt gezocht, maar de kerk mag niet verworden tot een decorstuk of de ruimte die voor bepaalde activiteiten nu eenmaal het meest praktisch is.

Tijden veranderen

Daarom is het van belang dat wij niet lichtvaardig omgaan met de kerkgebouwen in ons bisdom, maar goed nadenken over de plek die zij in onze (geloofs)gemeenschap innemen. In de loop van de eeuwen zijn er veel kerken en kapellen gebouwd, omdat er behoefte aan was. Ze werden soms vergroot of juist weer gesloten als die behoefte veranderde. Kerkelijke gebouwen volgen het wel en wee van de kerkelijke gemeenschap en staan ten dienste van die gemeenschap.

Momenteel beschikken wij in een sterk geseclariseerd Nederland over een rijke erfenis aan kerkgebouwen uit een tijd waarin God veel meer in het centrum van het dagelijks leven van mensen stond. Na vele jaren van bloei, beleven wij een periode van krimp van de geloofsgemeenschap. Daardoor geldt voor een aantal kerkgebouwen dat zij strikt genomen te groot of misschien zelfs niet meer nodig zijn om alle gelovigen bij elkaar te brengen. Maar het betreft wel sacrale gebouwen, die bovendien een centrale plek innemen in de geschiedenis en de beleving van de plaatselijke gemeenschap, ook al valt die niet altijd meer samen met de geloofsgemeenschap.

Dit legt bij bestuurders van parochies en het bisdom een grote verantwoordelijkheid neer om zorgvuldig om te gaan met deze gewijde plekken, met het huis van God. Een visie op kerkgebouwen ontwikkelen, is geen simpele

optelsom van aantallen kerkgangers en beschikbare financiële middelen. Het is geen zaak van kosten en baten tegen elkaar wegstrepen. Zo werkt het bedrijfsleven, maar zo werkt de Kerk (met een grote K) niet. Een kerk is geen economisch gebouw. Als gewijde ruimte is een kerk juist aan het economisch systeem onttrokken. Ze hoeft geen geld op te brengen, ze heeft betekenis in zichzelf: door huis van God te zijn voor gelovigen en misschien ook wel voor ongelovigen. Maar we mogen ons ook met recht de vraag stellen of we altijd in staat zijn om deze betekenis van het kerkgebouw goed en op de juiste wijze waar te maken.

Tekenwaarde

Tegelijkertijd is de koppeling tussen het gebouw en de gemeenschap die er samenkomt om haar geloof te beleven essentieel. Een kerkgebouw zonder liturgische of pastorale activiteiten verliest zijn tekenwaarde. Wat houden we dan in stand? Een museum? Een bijzonder architectonisch gebouw? Is het niet veeleer onze opdracht om een gebouw te onderhouden en te gebruiken dat drager is van Gods aanwezigheid?

De opdracht waarvoor elk parochiebestuur zich op de eerste plaats gesteld ziet, is om ervoor te zorgen dat de geloofsgemeenschap 'in een of ander huis' bij elkaar kan komen om de eucharistie te vieren, naar het Woord te luisteren en daardoor geïnspireerd naar elkaar om te zien en de gemeenschap op te bouwen. De vraag die zich aandient, is hoeveel van deze 'huizen' we daarvoor in onze tijd op een verantwoorde wijze willen en kunnen gebruiken.

In een ideale situatie is er in elke parochie één kerk, waar de hele geloofsgemeenschap als één grote familie samenkomt. De realiteit is dat de meeste parochiefederaties in ons bisdom op dit

moment de beschikking hebben over meer kerken. De opdracht om het 'potentieel van kerkgebouwen' in overeenstemming te brengen met de geloofsgemeenschap die we op dit moment zijn, ervaren wij als een krimp. Dat doet pijn, want het is met groot verdriet dat we afscheid moeten nemen van kerken die ons dierbaar zijn.

Er zijn echter twee goede redenen om dat soms toch te doen. De eerste en belangrijkste reden is de pastorale noodzaak: we zijn te klein geworden om op alle plekken die we daar op dit moment voor hebben voldoende mensen bij elkaar te brengen om als vitale gemeenschap het geloof ten volle te beleven. Anders gezegd: het is beter om één plek te hebben waar het parochieleven zich op een vitale manier kan ontwikkelen, dan tien plekken die allemaal niet vitaal en levensvatbaar zijn.

De tweede reden is de meer wereldse taak van een kerkbestuur om de parochie(federatie) financieel gezond te houden. Veel parochies moeten elk jaar moeite doen om de eindjes aan elkaar te knopen. Het onderhoud van kerkgebouwen vormt daarbij een belangrijke, zo niet de grootste, kostenpost. Hoewel financiële afwegingen nooit de enige mogen zijn in de discussie over de toekomst van kerkgebouwen, mogen we daar ook niet de ogen voor sluiten. Er dient een gezond evenwicht te bestaan tussen de kosten voor het onderhouden en verduurzamen van gebouwen en de kosten voor het pastorale beleid.

Desalniettemin dient de pastorale visie van een parochie(federatie) altijd het uitgangspunt van het beleid te zijn. De parochiefederaties worden nu zo samengesteld dat ze in staat moeten zijn om op een verantwoorde wijze een pastoraal en financieel beleid met één of meer kerkgebouwen te kunnen ontwikkelen.

Samenvatting

- Een kerkgebouw is in de R.-K. Kerk méér dan een functionele plaats van samenkomst. Het is een sacrale plek die verwijst naar Gods aanwezigheid.
- De geloofsgemeenschap verandert. Dat betekent dat we het aantal kerkgebouwen in overeenstemming moeten brengen met de realiteit van de geloofsgemeenschap die we op dit moment zijn. We hebben meer – en in sommige gevallen ook te grote – kerken dan we feitelijk nodig hebben.
- We willen kerkgebouwen niet in stand houden louter omwille van hun museale karakter, maar bovenal plekken creëren waar mensen God en elkaar kunnen ontmoeten.
- In een kerk kan best een aantal niet-liturgische activiteiten plaatsvinden, maar vanwege het sacrale karakter van het gebouw is niet alles mogelijk of wenselijk.

II. Weten wat we willen met onze kerken

Groeiende urgentie

De kwestie van te veel of te grote kerken is voor veel kerkbesturen een urgent probleem geworden. In het bisdom Roermond hebben we altijd gekozen voor de weg van de geleidelijkheid als het om sluiten van kerken gaat. De afgelopen 30 jaar zijn er zo'n 75 kerken aan de eredienst onttrokken. Dat betekent gemiddeld 2,5 kerken per jaar. Dit beperkte zich hoofdzakelijk tot de buitenwijken van stedelijke gebieden. Op veel andere plaatsen konden kerken, ook als ze minder druk bezocht werden, toch open worden gehouden. Maar inmiddels staan veel meer kerken onder druk en zijn ook de eerste dorpskerken al aan de eredienst onttrokken. Het aantal kerkgangers neemt nog steeds af en ook het aantal mensen dat zich met hart en ziel voor de instandhouding van een kerkgebouw inzet, wordt kleiner.

Binnen de grote samenwerkingsverbanden van parochies die inmiddels zijn ontstaan, tekent zich steeds duidelijker het beeld af dat men zoveel kerkruimte niet nodig heeft en ook niet kan blijven betalen. Bovendien blijkt vitalisering van het parochiële leven veel beter te gedijen wanneer het niet versplinterd blijft, maar geconcentreerd wordt.

Maar kerkelijk erfgoed vereist van ons wel dat we er goed en zorgvuldig mee omspringen. Afbreken of een andere bestemming vinden, is geen gemakkelijke opgave. Hoewel we al ruim dertig jaar met dit probleem te maken hebben, is de omvang op dit moment dermate groot en is het speelveld zodanig veranderd, dat dit erom vraagt om onze werkwijze nog eens tegen het licht te houden en helder en praktisch hanteerbaar te maken voor deze tijd.

Kerkenvisie gemeentelijke overheid

In 2016 lanceerde de landelijke overheid de mogelijkheid voor gemeentes om subsidies aan te vragen voor een 'gemeentelijke kerkenvisie'. Algemeen werd een verlies van cultureel (niet per se monumentaal) kerkelijk erfgoed geconstateerd. Hoewel de overheid doorgaans niet de eigenaar van kerkgebouwen is, ziet zij vanwege het publieke en soms monumentale karakter ervan vaak wel een coördinerende taak voor zichzelf weggelegd om dit erfgoed te beschermen. Niet meteen alle gemeentes in Limburg waren zich direct van dit probleem en van hun mogelijke rol bewust, maar inmiddels heeft vrijwel elke gemeente in ons bisdom, al dan niet in goed overleg met de dekenaten of parochies, een bureau ingeschakeld om een gemeentelijke kerkenvisie te ontwikkelen. Deze beperken zich overigens niet tot katholieke kerkgebouwen, maar spreken zich uit over alle gebedshuizen in de betreffende gemeente.

Visie van kerkelijke zijde

Het is een goede zaak dat de burgerlijke overheid haar verantwoordelijkheid neemt bij het behoud van kerkelijk erfgoed en in veel gevallen de aanjager van een plaatselijke kerkvisie is. Maar het is uiteindelijk de Kerk als eigenaar van de kerkgebouwen die hierin haar eigen keuzes maakt. Al in 2008 heeft de Bisschoppenconferentie een beleidsnotitie over kerkgebouwen gepubliceerd. Deze ging vooral in op de vraag welke herbestemmingen mogelijk zijn. Een visie op het aantal was toen nog niet aan de orde.

Het bisdom Roermond heeft lange tijd doelbewust gekozen voor een geleidelijke vermindering van het aantal kerkgebouwen, omdat dit onder de gegeven omstandigheden het meest verstandig werd geacht en er ook lange tijd geen noodzaak leek voor een diocesaan beleid op het gebied van kerkgebouwen. Maar de omstandigheden zijn inmiddels gewijzigd. Het aantal kerkgangers is in sommige parochies dusdanig teruggelopen dat van een gemeenschappelijke geloofsbeleving geen sprake meer is. De urgentie is in die gevallen zo hoog dat het geleidelijk laten afvloeien van kerkgebouwen een voortdurend achter de feiten aanlopen inhoudt en daardoor geen optie meer is.

Wat nodig is, is een duidelijke pastorale toekomstvisie per parochie(federatie) – en mogelijk zelfs over de grenzen van de huidige federatie heen – met een realistische inschatting van het aantal kerkgebouwen dat daarbij past. Hoewel het om onze kerken gaat en wij onze verantwoordelijkheid moeten nemen in het ontwikkelen van een eigen toekomstvisie, kunnen de gemeentelijke kerkenvisies daarbij een hulpmiddel zijn.

Landelijk probleem met lokale aanpak

De problematiek van kerksluiting en herbestemming speelt niet alleen in Limburg, maar is een landelijk probleem. Met het ontwikkelen van gemeentelijke kerkenvisies kiest de overheid voor een lokale aanpak. Dat is gunstig, want het eigenaarschap en de directe verantwoordelijkheid voor kerkgebouwen is in de katholieke kerk ook lokaal geregeld. Als men elkaar wil vinden in deze problematiek zijn de lijnen kort. Het betekent wel dat onze 'lokale overheden' (kerkbesturen) in principe de gesprekspartners zijn van de andere partijen in deze problematiek en niet een overkoepelende instantie, zoals het bisdom.

Deze laatste kan wel ondersteunen en heeft via de bisschoppelijke goedkeuring ook een belangrijke stem in het geheel, maar dit laat onverlet dat de eerste verantwoordelijkheid berust bij de eigenaar van het kerkgebouw: meestal de parochie(federatie). Dat betekent dat het bestuur van de parochie(federatie) als eerste het initiatief zal moeten nemen om na te denken over de vraag hoeveel en welke kerkgebouwen pastoraal noodzakelijk zijn en wat zij met deze kerken kan en wil.

Nieuw bestuurlijk landschap parochies

Gelukkig hebben we in het bisdom Roermond de bestuurlijke herstructurering de laatste jaren naar een afrondende fase kunnen brengen, waardoor parochiebesturen een groter gebied overzien en meerdere kerkgebouwen beheren. Dit heeft een aantal voordelen. Er zijn meer mogelijkheden om verschillende en strategische keuzes te maken en meer overzicht te ontwikkelen met betrekking tot de mogelijkheden en onmogelijkheden van afzonderlijke gemeenschappen en gebouwen.

De ontwikkelingen worden door een grotere geloofsgemeenschap gedragen. Bovendien is een bestuur van een grotere regio een sterkere gesprekspartner voor gemeentes en andere partijen. Maar we zien ook dat sommige besturen deze nieuwe rol nog maar pas aan het ontdekken zijn en misschien nog te veel in 'oude parochiestructuren' denken, waardoor het niet altijd gemakkelijk is om een federatiebreed beleid te ontwikkelen.

We kunnen niet genoeg benadrukken dat een goed functionerend bestuur met oog voor het wel en wee van het hele nieuwe parochieverband noodzakelijk is om goed te opereren in dit moeilijke dossier van de kerkgebouwen.

Vruchtbare samenwerking

Kerkgebouwen zijn in Nederland eigendom van het betreffende kerkgenootschap. Het kan niet zo zijn dat de overheid eenzijdig de toekomst van deze gebouwen bepaalt. Maar dat wil niet zeggen dat we tegen het ontwikkelen van gemeentelijke kerkvisies zijn. Samenwerking tussen kerkbesturen en de gemeentelijke overheid kan naar beide kanten heel vruchtbaar zijn. Gemeentes zijn doorgaans goed op de hoogte van regelingen en mogelijke investeringen die voor parochies van belang kunnen zijn, maar minder goed van de specifiek kerkelijke regelgeving. Parochies kunnen op hun beurt gemeentes hierover informeren. Tegelijkertijd blijkt dat gemeentes vooral de focus leggen op de potentie van het gebouw náást of ná het opheffen van de kerkelijke activiteit, terwijl parochies zich op de eerste plaats richten op het kerkgebouw ten dienste van de eredienst en de parochiepastoraal. Dat zijn verschillende uitgangspunten. Het zou jammer zijn wanneer goede plannen met betrekking tot de toekomst van kerkgebouwen stranden in bureaucratie of onbegrip. We pleiten daarom voor een goed overleg met de lokale overheden, waarbij ieder zijn eigen plek kent en verantwoordelijkheid neemt.

Eigenaarschap en verantwoordelijkheid

In de praktijk blijken er nogal eens misverstanden te bestaan over wie de eigenaar van een kerkgebouw is en vooral wie zich de eigenaar voelt. Kort gezegd: is de kerk van het kerkbestuur of van de lokale dorpsgemeenschap of de buurt? Dit probleem is makkelijk invoelbaar, omdat het kerkbestuur de geloofsgemeenschap representeert die in grote mate bestaat uit de buurtbewoners. Maar veel van die buurtbewoners maken al geruime tijd niet meer actief deel uit van de

geloofsgemeenschap en dan rijst de vraag of zij nog wel een stem hebben. Een bekend argument is dat de voorouders van deze buurtbewoners de betreffende kerk gebouwd hebben. Maar we moeten helaas ook constateren hun kinderen en kleinkinderen vaak niet meer bijgedragen hebben aan het onderhoud van dat gebouw.

De discussie komt in al haar schakeringen steeds weer terug: van wie is de kerk, van de actieve gebruikers (geloofsgemeenschap) of van de wijk- of dorpsgemeenschap? Juridisch is het duidelijk. Eigenaar is de R.-k. parochie en deze rechtspersoon wordt rechtsgeldig gerepresenteerd door het kerkbestuur. Over het doel en het nut van het kerkgebouw kunnen we ook duidelijk zijn: dit is ten behoeve van de godsdienstbeleving van de katholieken die tot het territorium van de parochie behoren. Met dat oogmerk is de kerk gebouwd en hebben de voorouders zich de nodige financiële offers getroost. Het kerkgebouw is zeker niet opgericht als een dorpsgebouw voor algemeen nut. Het waren gelovigen die voor gelovigen een kerk wilden bouwen, die de schoonheid van het geloof verbeeldde en waar men dat geloof kon beleven.

Veel parochiegemeenschappen hebben in de loop van de geschiedenis verschillende opeenvolgende kerkgebouwen gekend. Naargelang de omstandigheden en de behoeften werden gebouwen aangepast of vervangen. Dat laat nogmaals zien dat een kerkgebouw een instrument is dat de geloofsgemeenschap dient. Ook het sluiten van een kerkgebouw kan – hoe vreemd het op het eerste gehoor misschien klinkt – in principe een besluit zijn dat de geloofsgemeenschap dient, want die gemeenschap gaat op een andere manier verder. Wat met het gebouw gebeurt, welke bestemming het krijgt of wat het financieel oplevert, is ten bate van het leven van deze geloofsgemeenschap.

Dat neemt niet weg dat het behouden van een kerkgebouw en het vinden van een passende bestemming in goed overleg met omwonenden gevoerd kan worden. Dat is belangrijk en een goede relatie met 'je burens' kun je zelfs een belang noemen voor de geloofsgemeenschap.

Maar de verantwoordelijkheid en de beslissingsbevoegdheid over het kerkgebouw zijn in handen van het kerkbestuur en het is zijn primaire taak om de toekomst van de geloofsgemeenschap te waarborgen.

Samenvatting

- De urgentie om een visie op kerkgebouwen te ontwikkelen is hoger dan ooit: het is belangrijk dat besturen van parochie(federaties) weten wat ze willen.
- Gemeentelijke kerkenvisies hoeven geen bedreiging te zijn, maar kunnen een hulpmiddel zijn voor parochies om een eigen toekomstvisie te ontwikkelen.
- Parochies moeten wel zorgen dat zij de regie houden, zij zijn immers de eigenaar van de kerken.

III. Pastorale visie op kerkgebouwen

Cruciaal belang

Eerder in deze handreiking hebben we aangegeven dat het pastorale beleid richtinggevend dient te zijn voor de toekomst van de kerkgebouwen in een parochie(federatie).

Een stap om op een verantwoorde wijze om te gaan met de kerkgebouwen is het per parochiefederatie ontwikkelen van een pastorale visie voor de eigen kerken. De fundamentele pastorale visie die het kerkbestuur en het pastorale team voor hun parochie(federatie) voor ogen hebben, is daarbij natuurlijk van cruciaal belang en kan nogal een verschil maken. Wie kiest voor een 'onderhoudskerk' zal proberen om zoveel mogelijk kerken voor sacramentele functies open te houden. Kwantiteit zal in die gevallen als belangrijk criterium worden gehanteerd. Wie kiest voor een 'wervende en missionaire kerk' zal kiezen voor kansrijke kerken, waar vitaliteit geconcentreerd kan worden. Met andere woorden: kwaliteit is dan leidend in de beoordeling.

Het bisdom ziet voor de toekomst meer heil in deze laatste benadering. De eerste zal uiteindelijk geen kentering brengen in de lijn van de afgelopen jaren en onherroepelijk leiden tot het uitblazen van de Godslamp. Een visie op kerkgebouwen die past bij een missionaire pastoraal, die nieuwe wegen zoekt voor de mens van onze tijd, kan helpen om ook daadwerkelijk deze pastoraal van de grond te krijgen. De volgende stap is het trekken van de juiste conclusies uit die pastorale visie voor elke kerk binnen de federatie of fusieparochie.

Centrale vragen

Centraal staan daarbij per parochiefederatie de volgende vragen:

- Hoeveel kerken wil de parochiefederatie of fusieparochie gebruiken om haar opdracht als geloofsgemeenschap te kunnen vervullen?

- Welke invloed hebben de huidige en toekomstige beschikbare middelen op het aantal kerken en de mogelijkheden daarvan?

- Hoe willen we elk afzonderlijk kerkgebouw inzetten in het geheel van het parochiële leven?

Inzet beschikbare middelen

Concreet betekent dit dat we aan elk kerkbestuur vragen om een analyse te maken van wat het de komende 5, 10 en 20 jaar nodig denkt te hebben om als parochie(federatie) goed te kunnen functioneren en welke middelen het daartoe ter beschikking heeft. We vragen alle kerkbesturen om daarbij alert te zijn op mogelijke scheefgroei en in het oog te houden dat niet louter in stenen wordt geïnvesteerd.

Bij het woord 'middelen' wordt daarom niet alleen gedacht aan geld, maar ook aan de beschikbaarheid van vrijwilligers en medewerkers die het gebruik van een gebouw en het opbouwen van de geloofsgemeenschap mogelijk maken. Wanneer een meer dan substantieel deel (pakweg 50%) van de begroting opgaat aan het onderhoud van het kerkgebouw, mogen daar gerust vraagtekens bij worden geplaatst. Het is duidelijk dat het type kerkgebouw hierop van grote invloed is.

Belangrijk is ook de vraag of deze factoren tot elkaar in verhouding staan. Zo kan het ene parochieverband concluderen dat het aan één grote of middelgrote kerk voldoende heeft, terwijl een ander parochieverband stelt dat het behoefte heeft aan drie kleine kerkgelegenheden. Weer een ander parochieverband constateert dat het weliswaar de financiële middelen heeft om de kerkgebouwen te kunnen onderhouden, maar niet de menskracht. Het gaat dus allereerst over de vraag wat de parochie(federatie) nodig denkt te hebben om de geloofsgemeenschap goed en efficiënt te kunnen dienen?

Niet elk kerkgebouw in een parochieverband kan en zal eenzelfde invulling kennen of functie vervullen binnen het geheel. Naar verwachting zal elke parochie(federatie) minstens één kerk aanwijzen als het gebouw waar de parochie de volheid van vieringen en activiteiten wil ontplooiën. In veel gevallen zal het bij één kerk blijven. Die kerk zouden we de centrale kerk, hoofdkerk of formele parochiekerk kunnen noemen. Andere kerkgebouwen zullen wellicht een deel van het parochielevens verzorgen, mits dat levensvatbaar is. Het is goed om te beschrijven wat dit deel zal zijn. Zo is het mogelijk dat een bepaalde kerk wordt aangewezen voor diaconale activiteiten, als gezinskerk, als bedevaartkerk of misschien als een kerk voor bijzondere diensten (doopsels, bruiloften, jubilea, kleine gezelschappen), een specifieke lokale devotie of een combinatie van functies. Tot de mogelijkheden behoort ook dat een kerk wordt omgebouwd tot een catechetisch centrum, een missionair centrum of parochiecentrum (al is het vaak praktischer dat zo'n centrum in de nabijheid van de hoofdkerk ligt). Ook monumentale kerken dienen in dit licht te worden gezien, al vervullen zij naast hun religieuze functie ook nu al vaker een culturele rol in de samenleving.

NB: *'Een of ander huis' hoeft niet per se een (grote) kerk te zijn. Vaak beschikken parochies ook over kapellen die groot genoeg zijn om een*

gemiddeld aantal bezoekers onderdak te bieden. Ook kapellen die niet of nog niet in eigendom van de parochie zijn, kunnen hierbij in ogenschouw worden genomen. Een variant van 'een of ander huis' zou ook een private huiskerk kunnen zijn: bij iemand van de parochianen thuis. Met name in kleinere dorpen of gemeenschappen, waar een kerkelijke of liturgische ruimte geen optie meer is, zou gastvrijheid in de private sfeer een mogelijkheid kunnen zijn om door gebedsvieringen of gespreksgroepen de parochie (biddend) present te laten blijven in die gemeenschap.

Nevenbestemming

In een heel andere richting denkend, is het mogelijk om een bepaalde kerk een nevenbestemming te geven of een vorm van medegebruik toe te staan, die niet in conflict kan raken met het pastorale gebruik van het kerkgebouw.

Er is een duidelijk verschil tussen 'medegebruik' en 'nevenbestemming'. Bij medegebruik gaat het om niet-kerkelijke activiteiten die in de kerk of een deel van de kerk plaatsvinden, terwijl het gebouw ook voor de eredienst in gebruik blijft. Bij nevenbestemming gaat het om het afscheiden van een deel van de kerk dat een andere bestemming krijgt, terwijl de rest van het gebouw gewoon kerk blijft.

Bij medegebruik denken we aan de museale functie van sommige kerken, concerten, exposities, etc. In de praktijk kan medegebruik tot lastige afwegingen leiden, vanwege het sacrale karakter van een katholiek kerkgebouw. Dit zit 'm niet alleen in het gebruik van de ruimte, maar ook in de aard van de niet-kerkelijke activiteit. Zoals we eerder in deze handreiking hebben geconcludeerd (zie pagina 7) mag een kerkgebouw niet verworden tot een decorstuk. Vaak zal de afweging per situatie beoordeeld moeten worden.

Nevenbestemming betekent feitelijk het verkleinen van de sacrale ruimte en de rest van het gebouw een andere bestemming geven. Dit kan een interessante oplossing zijn, met name vanuit financieel-economisch oogpunt. Ook pastoraal gezien kan een intiemere gebedsruimte voor een kleinere geloofsgemeenschap veel voordelen met zich meebrengen.

Maar bij een aantal kerken is het de vraag of dit voor de langere termijn wel de juiste oplossing is. Vaak verzuimt men de vraag te stellen of deze kleinere kerkruimte wel een duurzame oplossing is? Voor de mensen die er nu nog kerken, is dat zeker een uitkomst. Maar hoe zal de situatie over 10 jaar of 20 jaar zijn? Is deze kleinere kerkruimte dan nog wel nodig?

Of moet je dan de conclusie trekken dat beter de hele kerk aan de eredienst had kunnen worden onttrokken? Blijf je niet door allerlei juridische afspraken toch verantwoordelijk voor het hele gebouw? Wie zal over 20 jaar voor de ruimte zorgen? Leg je door deze constructie niet erg veel beslag op de herbesteding en zou een vrijere herbesteding niet veel meer opleveren? Blijf je door een kleinere kerkruimte niet evengoed pastoraal versplinterd? Schuiven we in zo'n geval het probleem niet gewoon voor ons uit? Dit zijn vragen waarvan goed is om vóóraf over na te denken. Ofschoon een kleinere kerkruimte in principe niet verkeerd is, hoeft het niet altijd de betere oplossing te zijn.

Samenvatting

- Het is belangrijk dat parochies zich de vraag stellen hoeveel kerkgebouwen ze op lange termijn nodig denken te hebben, hoe ze die willen inzetten en welke middelen ze daarvoor ter beschikking hebben.
 - Oplossingen die op de korte termijn geschikt lijken, hoeven op de lange termijn niet altijd de betere te zijn.
-

IV. Eigen visie op kerkgebouwen formuleren

Het bisdom wil met deze handreiking de parochies helpen om een eigen visie op de kerkgebouwen binnen hun parochie(federatie) te ontwikkelen. Alleen dan is het mogelijk om een weloverwogen besluit te nemen over de toekomst van de kerkgebouwen en deze ook in te zetten in het verder ontwikkelen van een missionaire parochiepastoraal.

Functiebeschrijving

Om zo'n weloverwogen besluit over de toekomst van een kerk te kunnen nemen, is het van belang om van elk kerkgebouw in het

parochieverband een pastorale functiebeschrijving te maken, zoals deze over 5, 10 en 20 jaar zal zijn en of deze pastorale functie in de toekomst mogelijk vervalt. Het model van selectiecriteria dat op de volgende pagina's wordt aangereikt is bedoeld als hulpmiddel om tot goede functiebeschrijvingen te komen en daaruit de juiste conclusies te kunnen trekken.

Het doel is uiteraard niet om zoveel mogelijk kerken te sluiten, noch om zoveel mogelijk kerken open te houden. Het gaat er om een reëel beeld te scheppen hoe de kerkgebouwen zo optimaal mogelijk kunnen worden ingezet voor het parochiële leven.

Opdracht kerkbesturen

Alles overwegende vragen wij kerkbesturen om **vóór 1 augustus 2024** een volledige pastorale visie en een functiebeschrijving voor de komende 5, 10 en 20 jaar op te stellen voor de kerkgebouwen, waarvoor het betreffende bestuur verantwoordelijk is en deze aan het bisdom en het dekenaat te overleggen. Daarbij is het van belang om parochianen tijdig te betrekken bij de gedachtegangen en hen uit te nodigen mee te denken hoe de geloofsbeleving binnen de parochiegemeenschap steeds opnieuw gestalte gegeven kan worden en welke rol zij hierin voor de betreffende kerkgebouwen zien.

Bijlage: voorbeelden en selectiecriteria

In deze bijlage worden allereerst twee hypothetische voorbeelden gegeven van hoe zo'n pastorale visie op de kerkgebouwen er in een rudimentair schema uit kan zien. Eén voorbeeld reflecteert met name een parochiefederatie in een omgeving van dorpen en het andere voorbeeld een stadse omgeving. Natuurlijk is het wenselijk dat de pastorale visie wordt onderbouwd met een verwachting van de middelen, de hoofdlijnen van de beoogde pastorale doelen en andere aanvullende argumentatie die relevant is om tot de gestelde visie te komen. Ook open kwesties of problemen kunnen benoemd worden.

Vervolgens is er een reeks selectiecriteria opgesomd, die inzicht geven in de sterke en zwakke punten en de kansen en bedreigingen die verbonden zijn aan elke afzonderlijke kerk. Dit kan met name helpen om te komen tot een verantwoorde keuze voor een centrale kerk en voor kerken die met een specifiek deel van de parochiepastoraal een toegevoegde waarde kunnen blijven hebben in het geheel van de parochiefederatie of fusieparochie. Natuurlijk is deze lijst van selectiecriteria niet absoluut. Er kunnen andere criteria worden toegevoegd. De genoemde getallen zijn voorbeelden.

Voorbeeld parochiefederatie dorpen

	Nu	5 jaar	10 jaar	20 jaar
Kerk A	algemene dorpskerk	dorpskerk	met diaconie	diaconie/rouw/trouw
Kerk B	algemene dorpskerk	sluiten		
Kerk C	Algemene dorpskerk	hoofdkerk	hoofdkerk	hoofdkerk
Kerk D	kleine kerkgelegenheid of kapel	kl. kerkgelegenheid	sluiten	
Kerk E	algemene dorpskerk	dorpskerk	rouw en trouw	sluiten

In dit voorbeeld is vooral een dorpsse omgeving gefingeerd. De catechetische functies of ook jongerenwerk zijn inclusief gedacht bij de hoofdkerk.

Voorbeeld parochiefederatie stedelijke omgeving

	Nu	5 jaar	10 jaar	20 jaar
Kerk A	algemene parochiekerk	Hoofdkerk	hoofdkerk	Hoofdkerk
Kerk B	algemene parochiekerk	sluiten	sluiten	
Kerk C	Historische bedevaartkerk	Bedevaartkerk	Bedevaartkerk Rouw en trouw Ontmoetingruimte	Bedevaartkerk / rouw en trouw Ontmoetingsruimte
Kerk D	kleine kerkgelegenheid	kleine kerkgelegenheid	Kleine kerk met diaconale functies	Diaconaal centrum met incidenteel vieringen
Kerk E	Algemene parochiekerk	Algemene parochiekerk	Bijzondere vieringen	Sluiten

Mogelijke selectiecriteria

Omschrijving	Kerk A	Kerk B	Kerk C
Kerkbezoek nu	150	25	300
Toekomstig kerkbezoek als gevolg van demografische ontwikkelingen	50	10	300
Toeloop als gevolg van wervingskracht pastorale inzet	25	-	100
Beschikbare vrijwilligers	80	7	150
Gemiddelde leeftijd vrijwilligers	70+	70+	45
Situatie orgel	Slecht	Heel goed	matig
Speciale devoties/tradities	Grote processie	Mariabedevaart	n.v.t.
Toegankelijkheid kerk	Prima	Matig	Goed
Bereikbaarheid kerk	Prima	Uitstekend	Matig
Parkeermogelijkheden	Matig	Uitstekend	Slecht
Beschikbaarheid gewenste nevenruimtes	Kleine sacristie	Niet aanwezig	Aanwezig
Mogelijkheid om nevenruimtes te creëren	Evt in zijbeuk kerk	Niet mogelijk	Aanwezig
Technische voorzieningen - CV - Geluidsinstallatie - Ringleiding - etc	Prima Slecht niet aanwezig	Vervanging nodig Prima Prima	Prima Prima Prima
Onderhoudstoestand gebouw	Nieuw dak nodig	Net geretaureerd	Goed
Monumentale status	Gemeentelijk mon.	Rijksmonument	Nee
Brede culturele functie vanwege monumentale status	Nee	Ja	N.v.t.
Geografische ligging	In dorpskern	In dorpskern	Nieuwbouwwijk
Positie ten opzichte van de 'buurfederatie'	Hemelsbreed 1 km	n.v.t.	Loopafstand
Parochieel kerkhof	Nee	Niet direct naast de kerk	Direct naast de kerk

Uitgave:

© Bisdom Roermond
Dienst Pers en Communicatie
Postbus 470
6040 AL Roermond
T: 0475 – 386891
E: info@bisdom-roermond.nl
I: www.bisdom-roermond.nl